

De magie van de historische roman

De boeken die Thera Coppens (1947) tot op de dag van vandaag schrijft, zijn uniek in hun soort. Er is nagenoeg niemand in Nederland die haar dat nadoet. Zij volgt een traditie van schrijven die in het buitenland rijkelijk aanwezig is, maar hier vreemd genoeg veel minder is ontwikkeld. Een auteur die enigszins in haar voetsporen treedt is Ashe Stil (1953), maar Stil schrijft historische detectives op de manier van Albert Cornelis (Appie) Baantjer (1923) en dat is iets anders dan een historische roman. In de boeken van Stil staat de Amsterdamse waterschout Willem Lootsman centraal, die in de 17^e eeuw misdaden oplost. Een waterschout is verantwoordelijk voor de rechts- en ordehandhaving in het gebied rond de Amsterdamse haven. Lootsman zetelt in het gebouw Zeerecht en heeft een aantal schouten in dienst. Het werk van Stil brengt naast het detectiveverhaal iets extra's. Op zeer nauwkeurige wijze beschrijft hij namelijk de Amsterdamse samenleving in de 17^e eeuw. Dankzij het tot leven brengen van vele markante bewoners van Amsterdam schetst hij een beeld waarbij de gebeurtenissen herkenbaar en bijna realiteit worden. Stil voert de lezer door de morsige en nauwe straatjes van Amsterdam. Doet zo hier en daar een deur open en treedt binnen in de vaak donkere en armoedige woningen van gewone Amsterdammers. De mufte sfeer in de kroegen en de onfrisse geurtjes van de mensen lijken echt aanwezig. Wat dat betreft schuren de detectives van Stil tegen de historische roman aan. *Het statenjacht lag te deinen in de haven. De vergulde tritons op de spiegel torsten stoer het wapen met de rode leeuw. Bijna even stoer stonden de zeelui de koets op te wachten [...] Schommelend kreeg het jacht snelheid. De waterschout stond op om door de lantaarn op het dek te kunnen kijken. Hij ging naast de schouw zitten en stopte een pijp.* Het zijn zinnen die er toe kunnen verleiden om de uit vijftien delen bestaande reeks in één keer aan te schaffen.

De inhoud van een historische roman is gebouwd op historische feiten en waarin vooraanstaande actoren optreden. Het is een vorm van schrijven die vanaf de Romantiek een grote vlucht neemt en in Daniël Defoe (1660-1731), Walter Scott (1771-1832), Victor Hugo (1802-1885), Alexander Dumas (1802-1870), Jacob van Lennep (1802-1868), Leo Tolstoj (1828-1910), Thomas Hardy (1840-1928), Louis Couperus (1863-1923), Arthur van Schendel (1874-1940), Robert Graves (1895-1985), Simon Vestdijk (1898-1971), Johan Fabricius (1899-1981), Theun de Vries (1907-2005), Anthony van Kampen (1911-1991), Louis Paul Boon (1912-1979), Kurt Aust (1955), Thomas Rosenboom (1956) en Arthur Japin (1956) goede vertegenwoordigers kent. Wie een kijkje neemt op www.historischeromans.nl zal momenteel 376 titels aantreffen. Daar zitten veel buitenlandse auteurs en boeken voor de jeugd tussen, wat eens te meer aangeeft dat de traditie van de serieuze historische roman in Nederland bescheiden is. Onbegrijpelijk eigenlijk, want de geschiedenis van deze streken is zo enorm rijk en herbergt veel gebeurtenissen die zonder enig probleem tot historische romans omgewerkt kunnen worden.

Wat is het belang en waarin ligt de meerwaarde van een historische roman? In dergelijke romans vaak historische details zijn opgenomen, die door middel van gedegen onderzoek boven zijn komen drijven, maar die, om wat voor reden dan ook, niet in wetenschappelijke studies terecht zijn gekomen. In die zin is het, mits goed onderbouwd, mogelijk om dergelijke feiten, weliswaar met inachtneming van de nodige voorzichtigheid, door een historische tekst heen te vlechten. In Coppens haar boek *Frederik Hendrik en Amalia van Solms* (Utrecht, 1987) treedt de zeeheld Piet Hein (1527-1629) prominent op de voorgrond. Zij beschrijft het moment waarop het adviesjacht de *Ooievaar*, één van de twee jachten die door Piet Hein vooruit zijn gezonden, de goede tijding van de verovering van de zilvervloot op de Spanjaarden naar het vaderland brengt. Een adviesjacht wordt gebruikt om tijdens een reis

water te halen, verkenningen uit te voeren en om gedurende een zeeslag berichten tussen de schepen heen en weer te brengen. Thera Coppens laat de *Ooievaar* op aanstekelijke wijze de haven van Rotterdam binnenvaren. Een dergelijke tekst zal dan ook nooit en te nimmer in een wetenschappelijk verantwoorde studie opgenomen worden.

Een woud van masten streekte de horizon van de Rotterdamse haven. De schippers van de prijzen en barken die daar voor anker lagen, keken nieuwsgierig op toen er op de veertiende november van het jaar 1628 een gehavend jacht de Ooievaar bleek te zijn. Dit schip was in januari van dat jaar uitgevaren met een eenendertig schepen tellende vloot die onder opperbevel stond van Piet Hein. De opdracht die de West Indische Compagnie hem verzegeld had meegegeven, was geheim gebleven tot ze in volle zee waren. Nu zeilde de Ooievaar tot dicht bij de kade. Er werd met ongewone haast een sloep uitgezet waarin de kapitein van het schip plaats nam. Een matroos roeide hem naar de kant. Hij droeg een met ijzer beslagen kistje dat hij onder zijn wijde mantel trachtte te verbergen toen hij zich naar het admiraliteitshuis spoedde.

Beter kan het zevende hoofdstuk uit dit boek, dat volledig aan Piet Hein is gewijd, niet beginnen. Fictie en non-fictie lopen vlekkeloos in elkaar over, waarbij de verhaallijn historisch accuraat is onderbouwd. Kortom er wordt geen onzin verkocht. De actoren praten er in het boek lustig op los en juist dat maakt dat historische wetenswaardigheden sneller en duidelijker tot ons komen.

Het zijn boeken die geschikt zijn om in filmscenario's omgezet te worden met als gevolg historische spektakelfilms zoals *Ben Hur* (1959), *The ten commandments* (1956), *Spartacus* (1960), *Cleopatra* (1963), *Waterloo* (1970), *Caligula* (1979), *The mission* (1988), *1492* (1992), *Bravehaert* (1995), *Gladiator* (2000), *Master and Commander* (2003), *Troy* (2004), *Alexander* (2004), *Passion of the Christ* (2004) en *Kingdom of heaven* (2005). Een traditie die in Nederland bijna niet bestaat. Waarom geen bioscoopfilm over de bestorming van de vestingmuren van São Salvador of de verovering van de zilvervloot? Waarom moet onze grootste zeeheld Michiel de Ruyter het tot op de dag van vandaag zonder film of op zijn minst een televisieserie doen? Dat is toch pure armoede? De 'maritieme geschiedenis' wordt in wetenschappelijke boeken, proefschriften en artikelen vastgelegd, maar die studies zijn voor een kleine groep bedoeld en daarin ligt tegelijkertijd de strakke begrenzing van de hedendaagse Nederlandse maritieme geschiedschrijving opgesloten. Gedegen en knap geschreven naar aanleiding van uitgebreid bronnenonderzoek. In die zin zijn de boeken van Coppens baanbrekend. Zij zorgen er voor dat, naast het veelal deskundige groepje 'belangstellenden in maritieme geschiedenis', een grotere doelgroep ontstaat, die dit soort boeken met plezier verslindt. Over één ding wil ik echter duidelijk zijn. Zonder wetenschappelijk verantwoorde studies is het niet mogelijk om een historische roman te schrijven. Het is eveneens van belang om op te merken dat het doorgaans moeilijker is om een gedegen historische roman te schrijven dan een doorwrocht wetenschappelijk boek het levenslicht te laten zien. Een wetenschapper hoeft zich namelijk alleen druk te maken over de toetsing van feiten aan bronnen en het oplossen van tegenstrijdigheden, terwijl de schrijver van een historische roman tevens het vermogen moet bezitten om over de schouder van de wetenschapper heen te kijken om vervolgens tot de ultieme historische roman te komen. Naast het toetsen van de feiten dient de schrijver zich een uitgebreid beeld te vormen over de periode waarin het verhaal zich afspeelt. Hoe zien het landschap, de steden, dorpen, hutten, huizen, paleizen of forten er uit? Wat voor kleding wordt gedragen, welke wapens worden gebruikt en hoe vindt het dagelijks leven zijn loop? Kortom, het schrijven van een dergelijk boek is geen eenvoudige opgave.

In een historische roman is het de bedoeling dat de lezer vanaf de eerste bladzijde in het verhaal wordt meegezogen. De geur, het weer, de omgeving en de hoofdfiguren die daarin optreden. Razend moeilijk. Een discipline apart. Dan krijg je een begin zoals: *Het driemast volschip Johanna Maria werd op een dag in februari van de werf op Oostenburg in Amsterdam te water gelaten. Het was windstil en vochtig weer, maar de zon scheen wit door de nevel, glanzend op het verse rood van de kiel en van de vlag* (Uit: *Het fregatschip Johanna Maria* door Arthur van Schendel (1874-1946), Amsterdam 1930). Een dergelijke aanhef nodigt uit om het boek in één ruk uit te lezen. Ik ben dan ook ongelooflijk jaloers op auteurs die het vermogen bezitten om welke geschiedenis dan ook sfeervol in woord om te zetten. In dit verband wil ik de vermaarde Franse schrijver Alexander Dumas (1802-1870) noemen. Dumas, de koning van Parijs, richt zich in een tijdschriftartikel tot de Franse historicus Jules Michelet (1798-1874). Michelet heeft kritiek geuit op de wijze waarop Dumas de geschiedenis van Frankrijk in zijn romans verwerkt en deze voelt zich daarom geroepen de historicus op verfijnde wijze van replek te dienen: *M'n beste Michelet, je zult moeten toegeven, dat historici des te beter zijn, naarmate hun werk zich laat lezen als een roman, terwijl romans des te beter zijn, naarmate ze zich laten lezen als historische werken*. Is er tegenwoordig ook maar iets veranderd? Wetenschappelijk verantwoorde boeken die op de 'Dumas manier' zijn geschreven, kunnen in Nederland op één hand worden geteld. De ogenschijnlijke tegenstelling tussen wetenschap en de historische roman; niets nieuws onder de zon dus.

Het idealisme van een schoolmeeste

Wat dat betreft is Pieter Louwerse de 19e-eeuwse tegenhanger van Thera Coppens. Louwerse wekt in de tweede helft van de 19e eeuw de Nederlandse geschiedenis in talloze vaak historisch gerichte boeken tot leven. Daar waar Thera Coppens voor een volwassen publiek schrijft, is Louwerse, naast Pieter Jacob Andriessen (1815-1877), de grote voorvechter van het geschiedenisboek voor de jeugd. Louwerse wordt op 23 januari 1840 in Oost-Souburg, op het eiland Walcheren, geboren. Zijn ouders zijn welgestelde boeren, maar door economische omstandigheden raken zij hun vermogen kwijt om daarna in armoede verder te leven. Zijn vader overlijdt in 1851 en de 12-jarige Pieter krijgt zijn oom als voogd toegewezen. Via zijn oom die onderwijzer in Vlissingen is, leert hij het vak van onderwijzer kennen. In 1856 wordt Louwerse onderwijzer van de vierde rang, in 1858 hulponderwijzer en in 1863 volgt een eerste benoeming tot leraar op een school in Dirksland. In 1867 vertrekt Louwerse naar Goes, maar keert in 1868 al weer terug, omdat hij, wat betreft het aanstekelijk vertellen van verhalen die zich in het verleden afspelen, zijn leermeester niet kan missen. Kort daarna wordt hij benoemd tot hoofd van een school in Hazerswoude en leert Lena Maria Brouwer kennen met wie hij in het huwelijksbootje stapt. Louwerse blijft tot 1872 in Hazerswoude wonen en vertrekt daarna naar Den Haag, waar hij tot 1888 onderwijs geeft. Doordat Louwerse doof wordt, moet hij noodgedwongen met lesgeven stoppen en dat valt hem zwaar. Om de leemte te vullen besluit Louwerse de pen op te nemen om de jeugd via boeken en tijdschriften, zoals hij zegt, toch nog te dienen. Het resulteert in 1871 in zijn eerste historische verhaal *Vlissingen in 1572* over de strijd van de Watergeuzen. In 1872 volgt *De schippersjongen, of Leiden in strijd en nood* over het beleg van Leiden.

In 1878 publiceert hij bij uitgever Albertus Willem Sijthoff (1829-1913) in Leiden het boek *Bestevaer Tromp, of hoe de Vereenigde Provinciën eene zeemogendheid werden* over de levenswandel van Maarten Harpertsz. Tromp. In 1881 volgt dus *Een Delfthavensche Kwajongen of het leven van luitenant-admiraal Piet Hein* en in 1891 publiceert hij *Vlissingen Michiel of Neerlands glorie ter zee*. Over Michiel de Ruyter zal hij eveneens *Bij Kijkduin*.

Geschiedkundig verhaal uit den tijd van Michiel Adriaensz. de Ruyter schrijven. In 1885 wordt Louwerse hoofdredacteur van het tijdschrift *Voor 't Jonge Volkje*, waarin hij gedegen schrijvers en illustratoren bijeen brengt. In 1894 publiceert Pieter Louwerse de *Geïllustreerde Vaderlandsche Geschiedenis voor jong en oud* en levert daarmee een standaardwerk af. In 1907 volgt *Verhalen uit de vaderlandsche geschiedenis*. Zijn stijl van schrijven is ongekend vlot, kleurrijk en gevoelig. Het is duidelijk dat Louwerse beseft hoe de belevingswereld van een kind in elkaar steekt. Hij weet hoe hij een tekst aan de jeugdige lezer over moet brengen. Doordat Louwerse in Oost-Souburg is geboren, leert hij een wereld kennen die vol natuur is, een eenvoudige bevolking kent en met aarde, hemel en zee is verbonden. Die wereld is voortdurend in Louwerses boeken en artikelen terug te vinden en er ligt dan ook duidelijk een bepaalde mate van frisheid en kracht in zijn teksten opgesloten. Het maakt dat de kinderen zijn proza verslinden. In dit verband gaat het uiteraard vooral om zijn boek over Piet Hein, dat Louwerse als volgt begint: *Al lang hadden de Delftenaars, die in het Graafschap Holland en zelfs vrij ver er buiten een aanzienlijken handel dreven in bier en boter, verlangend uitgezien naar een waterweg, die de stad met de brede Maas in verbinding zou stellen. Met geld en goede woorden kon men toen bij de Graven van Holland nogal wat gedaan krijgen. De Delftenaars beproefden dat bij den Graaf, die Albrecht van Beieren heette, en het gelukte. Via een Grafelijke brief vol voorrechten kreeg Delft vergunning om een haven naar de Maas te graven. Delft was dus een havenstad geworden. De haven liep met een sluis in de rivier en het spreekt bijna vanzelf, dat bij die sluis zich vele Delftenaren vestigden.* Vandaar de benaming van het oord. Het lijken eenvoudige zinnen die soepel in elkaar overlopen, maar wat hij schrijft is knap. Met behulp van die zinnen ruik je bijna het zilte zeewater en is direct duidelijk dat als je in Delfshaven bent geboren, je naar zee gaat!

Feestgedruis en een rijk middagmaal

Terug naar Thera Coppens die op 14 november 1628 het gehavende jacht van schipper Salomon Willemsz. de *Ooievaar* de haven van Rotterdam binnen laat lopen, waarmee het nieuws van de verovering van de zilvervloot tot Nederland komt. Piet Hein heeft de boodschap veilig in een kistje opgeborgen. *Diezelfde middag reed een bode van de kamer van Rotterdam spoorlags naar Den Haag en maakte zijn opwachting bij de Staten Generaal die hem op zijn dringend verzoek onmiddellijk ontvingen. Het kistje bleek een brief te bevatten met het rode lakzegel van Piet Hein, geschreven op 26 september van het jaar 1628 in de wateren voor de Braziliaanse kust. De admiraal berichtte de regering dat hij met zijn schepen in de baai van Matanzas de Spaanse Zilvervloot had buitgemaakt. Aan boord van de vloot die op weg was naar de thuishaven bevond zich een lading zilver, goud, suiker en vele andere producten waarvan de totale waarde in miljoenen moest worden uitgedrukt. Opgetogen werd dit nieuws ontvangen. De beruchte rijkdommen, in het bezit van de Staten! Het was de zwaarste slag die men de Spaanse vijand had kunnen toebrengen. De bode kreeg een beloning van vijftig gulden voor zijn werk. Meteen vertrokken andere bodes naar het stadhoudelijke kwartier en het Westindisch Huis in Amsterdam om het grote nieuws te verspreiden [...] de Hollandia was de eerste die na een gevecht met de Duinkerker kapers in het Nauw van Calais veilig de Hollandse haven binnenvoer. In de loop van december arriveerden ook de zwaar beschadigde Gouden Leeuw. Kort daarop, in januari 1629, komt Piet Hein met de rijkdommen in Hellevoetsluis aan en wordt volledig onvoorbereid uitbundig en feestelijk ontvangen. Mannen, vrouwen en kinderen staan langs de kant van de weg en juichen hem toe. Na Hellevoetsluis volgt Den Haag. Daar vallen hem vijfenveertig saluutschoten ten deel. Op de hoeken van de straten worden pektonnen ontstoken en alle kerkklokken luiden. Dit alles bij elkaar levert een kakofonie van geluid op. In Den Haag bereikt Piet Hein een uitnodiging voor*

een feestelijk banket dat Frederik Hendrik en Amalia van Solms (1602-1675) ter gelegenheid van de overwinning op het Binnenhof geven. Piet Hein neemt de invitatie aan.

Het bijwonen van het middagmaal bevalt Piet Hein allerm minst en het besef van je soms onbegrepen en alleen voelen, steekt op dat moment bij hem de kop op. Coppens schrijft: *De admiraal liet zich te midden van het geroezemoes op zijn zetel aan de lange tafel neerzakken. Hij had liever een bescheiden plaats aan de zijkant ingenomen, maar de stadhouder stond erop dat hij in het midden zat met een kleine bedeesde vrouw Anneke Claesdochter aan zijn rechterzijde. Hij duwde tegen zijn lange sabel die hem in de weg zat en zocht naar een plaats voor zijn rode, eeltige handen tot hij ze maar op zijn buik ineen klemde en zo stijf rechtop bleef zitten. De barbier had zijn baard afgeschoren en een modieuze kortgeknipte sik met smalle snor laten staan. De kleermaker kreeg nog net op tijd het kostuum van zwart fluweel klaar en zijn vrouw had met veel moeite zijn beste kanten kraag met behulp van stijf sel, spelden en een gloeiende plooitjestang in model gebracht. Iedere zeereis kostte de admiraal vele ponden gewichtsverlies, maar zodra hij een paar dagen aan wal was begon hij in omvang toe te nemen en zijn wangen bolden rood op. Evenals vice-admiraal Loncq voelde hij zich in dit hoge gezelschap van prins en prinsessen, bewindlieden en hovelingen allerm minst thuis. De hele stormachtige verwelkoming vond hij overdreven. Wat had hij meer gedaan dan zijn plicht? Piet Hein was een man van weinig woorden. Hij luisterde nauwelijks naar alle loftuitingen die tot hem werden gesproken. Bovendien had hij gewoon honger [...] 'Wilt u het me allemaal precies vertellen, mijnheer Hein?', vroeg hij (Frederik Hendrik) met een verering in zijn ogen die de admiraal verlegen maakte [...] 'Er is weinig te vertellen hoogheid'. Prins Frederik Hendrik barstte spontaan in lachen uit: 'Hoe kunt u dat nou zeggen? De zilvervloot is de zwaarst bewaakte vloot ter zee! Niemand kon één van de schepen maar benaderen zonder door kanonnen in de grond geboord te worden. En u hebt de schepen veroverd, stuk voor stuk. Daar kunt u toch wel iets over vertellen?' [...] De admiraal nam het griezellig smalle voetje van zijn glas tussen duim en wijsvinger en dronk zich moed in: 'De hoogmogende Heren XIX hadden mij de opdracht verstrekt de Spaanse zilvervloot die jaarlijks van Brazilië naar Spanje vaart aan te tasten en daarbij mogelijk een deel van de kostbare lading buit te maken. Nou ik deed mijn plicht. En dit keer ging het nog makkelijk ook. Ik heb wel voor hetere vuren gestaan'. [...] 'Wilt u wat minder bescheiden zijn?' vroeg Constantijn Huygens (1596-1687), de secretaris van de prins, die de vlootvoogd geamuseerd zat op te nemen. Toen Piet Hein zwijgend naar zijn oesters bleef staren, riep prins Frederik Hendrik: 'Wanneer kreeg u de eerste Spaanse schepen in zicht? En zagen ze u ook?' 'Het was de eenendertigste juli nabij Kaap Antonio. In de loop van augustus stuurden we een verkenningsschip uit dat door de Spanjaarden werd ontdekt. De bemanning werd verhoord. Dus ze kenden onze plannen.' Daarna ontspint zich het verhaal over de daadwerkelijke verovering van de zilvervloot, waarover verderop in dit boek meer. Aan het einde van het banket neemt Frederik Hendrik het woord.*

Hij richtte zich in lovende bewoordingen tot Piet Hein en zijn vice-admiraal (Henricus Lonck, 1568-1638). Hij sprak van de grote diensten die zij het vaderland in de strijd tegen Spanje hadden bewezen door de verovering van de zilvervloot. Aan het slot van zijn toespraak nam hij een zwartleren cassette en haalde er een zware, massief gouden ketting uit. Er hing een gouden penning aan, gegoten uit een deel van het buitgemaakte Spaanse goud. Piet Hein was zijn tranen van trots en ontroering niet meer de baas toen de stadhouder hem de ketting om de hals hing en daarbij een perkamenten rol overhandigde. Ook Lonck ontving een ketting met een gegraveerde penning, die echter de helft van de waarde bedroeg. Bijna verlegen lieten zij het applaus van de aanwezigen over zich heen gaan. Constantijn Huyghens zag dat dit eerbetoon Piet Hein meer waard was dan geld. Beter kunnen de persoonlijkheid van Piet

Hein en het daarbij behorende gevoel naar mijn mening niet beschreven worden. Wat mij betreft de manier om de Nederlandse geschiedenis op een groot publiek over te brengen.